

Kvalifikatorji in kvalifikatorska pojasnila v SSKJ

SLOVNIČNI KVALIFIKATORJI

besednovrstni (v glavi in zaglavju gesla):

- **neposredni** (slovnične lastnosti bes. vrst): npr. prid.
- **posredni** (določajo kategorialno lastnost): pri sam.- m ž s, pri glag. - dov. nedov.
- **prehod v drugo besedno vrsto**: npr. sam. (beseda, ki ni samostalnik, nastopa kot samostalnik, spol in sklop sta navadno vidna iz zgloda)

za vzpostavljanje enakovrednosti

- **pomenske**: ALI
  - na zunaj različne a pomensko enake in prosto zamenljive besede ali opozarja na to, da je včasih pomensko-stilno utemeljeno (pravi ali ruski čaj)
- **dvojničnosti (enakovredne)**: IN
  - kvalifikator stoji prej enakovredno dvojnico; na prvem mestu stoji doslej v knjižnem jeziku veljavna in še precej živa oblika ali pa novejša oblika ki izpodriva starejšo
- **Dvojničnost (nenakovredne)**: TUDI
  - kvalifikator stoji pred manj enakovredno dvojnico, ki se v knjižnem jeziku umika ali uveljavlja

POMENSKI KVALIFIKATORJI

- redko pojavljajo;
- poosebljeno: občno ime → človek
- preneseno: konkretno → abstraktno

TERMINOLOŠKI KVALIFIKATORJI

- področni**: leksemu pripisujejo področje rabe
- posebni terminološki**:
  - **nestrokovno**: termin novejša stroka zavrača (formaldehid)
  - **strokovno**: v stroki, vzporednica v splošnem jeziku (akacija)
  - **poljubno**: v splošnem jeziku, vzporednica v stroki (baterija)

EKSPRESIVNI KVALIFIKATORJI

- pozitivno**
  - **ekspresivno** (bacek-pohleven ubogljiv človek)
  - **ljubkovalno** (atek –ata,oče)
  - **evfemistično** (dolgoprstnež- tat, kradljivec)
- negativno**:
  - **ekspresivno**,
  - **slabšalno** (čvekač-kdor vsebinsko, nespametno govori)
  - **nizko** (crkniti-umreti)
  - **vulgarno** (drek-blato, iztrebek)
  - **ironično** (cvetka-lahkomiselno, lahkoživo dekle)

ČASOVNO-FREKVENČNI KVALIFIKATORJI

-
- asovni**:
  - **starinsko**: edini res časovni, realnost komunikacije, beseda, pomen ali zveza, ki je bila nekoč splošno rabljena, danes danes ni več v rabi (ajd, akoravno)
  - **zastarelo**: besedišče ni bilo sprejeto, le rezultat jezikovne intervencije; nekoč rabljena beseda, danes v knjižnem jeziku mrtva (blagajnica, diviti se)

O **frekvenčni:**

- **redko:** beseda, pomen ali zveza, ki je sicer v splošni rabi, pa je v razmerju do sinonima precej redka (bogataška, dopoldneven)
- **raba naraščča:** pogostejša raba sprejetega leksikalnega elementa (dejavnik)
- **raba peša:** beseda se umika iz splošne rabe (ako, dalekosežen)

POSEBNI NORMATIVNI KVALIFIKATORJI

O **nepravilno:**

- "Beseda, pomen ali zveza, ki nasprotuje sistemu oziroma normi sodobnega knjižnega jezika"
- vendarle tudi eksplicitno normativni priročnik

O **neustaljeno:**

- "Beseda, pomen ali zveza, ki se kljub dosedanjim prepovedim dosti uporablja"
- dokaz za neuspešnost jezikovne intervencije

STILNO-PLASTNI KVALIFIKATORJI:

O vprašanje terminologije:

- neizdelan celovit model jezikovne zvrstnosti
- monolitnost jezika v SP in jezikovna večplastnost v SSKJ
- vpliv češke teorije jezikovne zvrstnosti in češke terminologije

O v 60-ih letih neizdelana teorija

O danes teorija socialnih in funkcijskih zvrsti povsem preživela teorija

- *socialna zvrstnost* – nikoli zares izdelana, vsaj glede na socialne skupine vprašanje knjižnega jezika in njegove enovitosti;
- *funkcijska zvrstnost* in absolutno prevelika shematičnost
- od jezikovnih zvrsti k besedilnim tipom in besedilnim vrstam

O (preveč) shematična predstavitev:

• **socialnozvrstni:**

- **knjižno** (brižen, celovit)
- **narečno** (bregeše)
- **pogovorno** (brigati se, familija)
- **nižje pogovorno** (britof, farbati)
- **žargonsko** (cvek, defenzivka)

• **funkcijskozvrstni:**

- **pesniško** (belogrud)
- **pisarniško** (beležiti)
- **publicistično** (branilec, datirati)
- **terminološki posebej**

- **otroško** (ajčkati)
- **vzneseno** (blagoslov, alma mater)
- **biblijsko** (biser)

KVALIFIKATORJI so pojasnila, ki nam povedo, v katero slovnično kategorijo spada beseda, jo opredeljujejo časovno oz. krajevno, govorijo o njeni stilni uvrstitvi, razširjenosti in vrednosti ter nakazujejo preneseno ali posebno rabo.

Prvotna in drugotna zaznamovanost:

- Nista absolutni kategoriji!
- Ni enega slovarja in ene slovarske metode!
- Definicije tega koncepta se razlikujejo, ker obstaja več tipov slovarjev in načinov razporeditve pomena.
- Gre za zaznamovanost v prvem (osnovnem?) in zaznamovanost v neprvih pomenih, kar pomeni pomenski prenos.
- prvotna zaznamovanost:** vezana na leksikalni element
- drugotna zaznamovanost:** prenos na človeka, zaznamovan je dodaten element

Razmerje med manjšalnostjo in ljubkovalnostjo:

- tvorjenke imajo isti besedotvorni postopek in obrazilne možnosti (obrazilna večpomenskost)
- človek hoče ohraniti mladost, zato čustne reakcije na vse kar je majhno
- slovar pripiše smo majhnost, ne pa čustvenosti!

Kvalifikatorska pojasnila:

- Slovnična
- Pomenska
- KVALIFIKATORJI** = nabor oznak v slovarju, ki jih postavimo še preden začnemo delati slovar
- KVALIFIKATORSKA POJASNILA** = vzpostavimo vzorec, ki se izkaže ob izdelavi slovarja

Zunajjezikovne okoliščine:

1. KRAJEVNE OKOLIŠČINE:

- Teritorialna opredelitev – v določeni državi:** v Franciji (departma), v stari Avstriji (glavarstvo), v Angliji (lord) ...
- V okolju določene države, etnije, lahko tudi širšega okolja:** v balkanskem okolju (čaršija), v arabskem okolju (emir), v ruskem okolju (balalajka) ...
- Pri prebivalcih določene države, etnije, socialno, kulturno, ideološko ... povezane skupnosti:** pri starih Grkih in Rimljanih (abak), pri muslimanih (džamija), pri Japoncih (harakiri)...
- Na določenem teritoriju (države, celine ...):** na ameriškem severu (blizzard) ...

2. ČASOVNE OKOLIŠČINE

- velikokrat v povezavi s krajevnimi okoliščinami
- Do kdaj** (je npr. nekaj trajalo): do odprave tlačanstva (fevdalni gospod), do 1945 (domovinska občina) ... **PAZI!** Čas nastanka slovarja!
- Kdaj:** med črkarsko pravdo (krevljica), med narodnoosvobodilnim bojem (cankarjevec) ... (veliko je primerov brez natančnejše časovne opredelitve)
- Od kdaj do kdaj:** od 16. do začetka 20. stoletja (sveta inkvizicija)
- kombinacija še s krajevnimi okoliščinami: v nemškem okolju, od 12. do 14. stoletja (Minnesänger)
- V SSKJ je z letnicami zaznamovan samo čas prenehanja česa, tipa do kdaj, ali čas trajanja česa od kdaj do kdaj, ni pa časovno označen začetek česa, kar je vsaj v času nastajanja Slovarja še trajalo, tip od kdaj.

3. DRUŽBENO-POLITIČNE DANOSTI:

- Z osamosvojitvijo Slovenije nastalih pomembnih družbenih in političnih sprememb, ki se dotikajo tudi vrednostnega sistema v družbi, SSKJ ni mogel zajeti, saj je njegova zadnja knjiga izšla ravno v prelomnem letu 1991.
- Tako SSKJ brez krajevne, časovne ali kakršnekoli druge opredelitve prinaša poimenovanja iz takratne jugoslovanske in s tem tudi slovenske družbene, politične, gospodarske realnosti, ki danes sodijo v naš neposredni zgodovinski spomin.
- SSKJ je vseskozi nastajal v socialistični družbeni ureditvi
- *samoupravljanje* (delavsko samoupravljanje, družbeno samoupravljanje...) – v SSKJ nevtraln
- *v kapitalistični ekonomiki* (bankir, dividenda, koncer, kocesija...)– za SSKJ zaznamovano

4. DRUGE ZUNAJJEZIKOVNE OKOLIŠČINE:

○ sklicevanje:

- na avtorja: po Aristotelu (katarza) ...;
- na načela npr. filozofskih šol, ideologij, verovanj ... : v antični filozofiji (logos), v cerkvenem pravu (ločitev) , po jonski filozofiji (prasnov)...
- **enkratne okoliščine rabe** (opozorilo na besedilno vrsto):
  - pri cerkveni poroki (oklic), pri stripu (tekst v oblaku) ...

Komunikacijski vidik leksema:

- avtomatizirani elementi za vzpostavljanje stika med govorcem in naslovníkom
- V vseh primerih, ko SSKJ pojasnjuje, kaj človek s čim izraža in ne kaj kaj pomeni, gre za vzpostavitev komunikacijskega vidika leksema in s tem njegove pragmatične vloge, lahko posebej izpostavljene s pomenskim kvalifikatorskim pojasnilom.
- Komuniciranje je lahko jezikovno ali nejezikovno. :
  - **pragmatične okoliščine nejezikovnega komuniciranja:**
    - pri gladiatorskih igrah (cesar je obrnil palec navzdol), pri izražanju nesoglasja, zanikanja 'odmajati z glavo'...
  - **vzpostavljanje razmerja z naslovníkom (glede na okoliščine), jezikovno komuniciranje:**
    - **nagovor:** kot nagovor (spoštovane gospe in gospodje), spoštljivo (gospa) ...
    - **nagovor + čustveno razmerje:** kot psovka (ti prekleta vaša) ...
    - **pozdrav:** kot pozdrav (dober dan) ...
  - **drugo jezikovno komuniciranje:**
    - **vedenje v javnosti:** kot opozorilo (kaditi prepovedano) ...
    - **ukaz, povelje ipd.:** kot povelje (roke v bok) ...;
    - **čustveno razmerje do dejanja naslovníka:** kot grožnja (samo poskusi, pa boš videl) ...
  - **besedilna vrsta:**
    - znotraj besedila je lahko predvideno, v katerih besedilnih vrstah oz. stalnih oblikah sporočanja se uporablja določen leksem (stalna besedna zveza), lahko so predvideni tudi besedilni vzorci za določene zunajjezikovne okoliščine: v malih oglasih (iščem sobo), kot del kolofona (natisnila tiskarna Pleško) ...
  - **jezikovna reakcija ob dogodku:** ob kolcanju (le kdo spet misli name) ...